

การเปรียบเทียบภูมิปัญญาในพัฒนาการของบ้านพื้นถิ่นไทลื้อ ระหว่างพื้นที่เลือกสรรในอำเภอ เชียงคำ จังหวัดพะเยา ประเทศไทย กับพื้นที่เลือกสรรในแคว้นสิบสองปันนา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน

กวิน ว่องวิทย์การ กรุณา รักษวิณ สถาปนา กิตติกุล ธีรยุทธ อินทจักร ณัฐธ ธรรมบุตร

คำสำคัญ: บ้านพื้นถิ่น / ไทลื้อ / พัฒนาการ / อ. เชียงคำ / แคว้นสิบสองปันนา

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเปรียบเทียบบ้านพื้นถิ่นไทลื้อในประเทศไทยกับในแคว้นสิบสองปันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน ในแง่ของผังชุมชน สภาพแวดล้อมของเรือน และเรือน เพื่อวิเคราะห์ลักษณะเด่นที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาในการสร้างสรรค์บ้านพื้นถิ่น ที่มีพัฒนาการตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อสรุปเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์และพัฒนาบ้านพื้นถิ่นที่เหมาะสมต่อไป งานวิจัยนี้ได้เลือกศึกษาในพื้นที่ อ. เชียงคำ จ. พะเยา เพราะเป็นชุมชนไทลื้อที่ยังรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมของตนเอง มีลักษณะของเรือนที่หลากหลาย และยังไม่เคยมีผู้เข้าไปศึกษาอย่างละเอียดจริงจัง สำหรับในแคว้นสิบสองปันนา ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาหมู่บ้านพื้นถิ่นไทลื้อจาก 4 เมือง คือ เมืองล่า เมืองพง เมืองหย่วน และเมืองมาง เพราะเป็นบ้านเกิดของบรรพบุรุษไทลื้อที่อพยพมาอยู่ที่ อ. เชียงคำ

ผังชุมชน หมู่บ้านพื้นถิ่นไทลื้อมีองค์ประกอบของหมู่บ้านคือ ชุมประตู่ เลื้อบ้าน บ่อน้ำประจำหมู่บ้าน วัด การตั้งถิ่นฐานของไทลื้อ อ. เชียงคำในช่วงแรกเป็นไปตามแนวยาวของลำน้ำ ต่อมาได้มีการขยายตัวของชุมชนไปตามแนวถนน ส่วนในแคว้นสิบสองปันนาจะตั้งถิ่นฐานตามแนวที่ราบลุ่มเชิงเขา มีลำน้ำไหลผ่าน โดยรอบหมู่บ้านเป็นพื้นที่เกษตรกรรม ถ้าเป็นหมู่บ้านใหม่ (อายุ 10 – 15 ปี) จะตั้งบนพื้นราบ วางผังหมู่บ้านเป็นรูปตารางตามการตัดถนน หมู่บ้านไทลื้อ อ. เชียงคำ มีอัตราความเจริญมากกว่าหมู่บ้านไทลื้อแคว้นสิบสองปันนา ที่ อ. เชียงคำจะไม่จำกัดขอบเขตของหมู่บ้าน ต่างจากในสิบสองปันนา ซึ่งยังคงรักษาขอบเขตของหมู่บ้านเดิมอยู่ ทำให้มีความหนาแน่นของเรือนเพิ่มขึ้น จนเกิดปัญหาการระบายอากาศภายในหมู่บ้าน

สภาพแวดล้อมของเรือน ภายในบริเวณบ้านประกอบด้วย รั้วบ้าน ลานบ้านหรือช่วง บ่อน้ำ ยุงข้าว เล้าหรือคอกสัตว์ ห้องน้ำ-ส้วม หอผี (พบเฉพาะบางครัวเรือนที่ผีที่ตนนับถือไม่ตรงกับของหมู่บ้าน) ชาวไทลื้อเลือกที่ราบโล่งเพื่อปลูกเรือน เรือนไทลื้อมักตั้งอยู่บริเวณกลางที่ดิน โดยขนาดของที่ดินนอกจากจะเพียงพอต่อการปลูกพรรณไม้เพื่อการอุปโภคและการบริโภคแล้ว ยังเผื่อไว้รองรับการปลูกเรือนเพิ่มขึ้นของลูกหลานด้วย แต่ถ้าไม่มีบริเวณพอ สามารถออกไปหาที่ดินผืนใหม่ได้ (ปัจจุบันหมู่บ้านไทลื้อในแคว้นสิบสองปันนาบางแห่งมีความหนาแน่นของเรือนจนไม่มีบริเวณพอ) การปลูกพืชผักสวนครัวมักปลูกอยู่บริเวณใกล้ชานแดด บ่อน้ำจะอยู่บริเวณหน้าบ้าน หรืออยู่ตรงข้ามกับครัว ชานแดด และห้องน้ำ-ส้วม บ้านพื้นถิ่นไทลื้อ อ. เชียงคำ มีส้วมประจำครัวเรือน ส้วมถ้าไม่อยู่บนชานเรือน ก็จะอยู่ทางทิศใต้ ทิศตะวันตก แต่ในแคว้นสิบสองปันนาจะพบส้วมประจำครัวเรือนน้อยมาก หลายหมู่บ้านใช้วิธีไปทุ่ง หรือใช้ส้วมสาธารณะประจำหมู่บ้าน

เรือน เรือนพื้นถิ่นไทลื้อเป็นเรือนยกใต้ถุน มีทั้งเรือนไม้จริงทั้งหลัง เรือนไม้ไผ่ทั้งหลัง และเรือนไม้จริงเฉพาะโครงสร้างหลักส่วนองค์ประกอบอื่นๆ เป็นไม้ไผ่ (ในพื้นที่ที่สำรวจจะไม่พบเรือนที่ทำด้วยไม้ไผ่ทั้งหลังแล้ว) ฝาเรือนผายออกมีช่องหน้าต่างน้อยมาก หลังคาทรงจั่วผสมปั้นหยา วางสันหลังคาหลักในแนวทิศเหนือ-ใต้ เรือนพื้นถิ่นไทลื้อแคว้นสิบสองปันนามีโครงสร้างและรูปทรงหลังคาขนาดใหญ่และซับซ้อนกว่าที่ อ. เชียงคำ นอกจากนี้เสาของเรือนที่แคว้นสิบสองปันนามีฐานทำด้วยหิน แต่ไม่พบที่ อ. เชียงคำ พื้นที่ใช้สอยภายในเรือนประกอบไปด้วย ใต้ถุน บันได ระเบียง ชาน ห้องนอน ครัว ที่เก็บข้าว และห้องโถง (พบเฉพาะในเรือนที่แคว้นสิบสองปันนา) เรือนไทลื้อที่ อ. เชียงคำ มีการเปลี่ยนแปลงมากกว่าทั้งด้านรูปลักษณะอาคาร พื้นที่ใช้สอย และการใช้

วัสดุ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะว่าการปรับเปลี่ยนที่เหมาะสมควรอยู่บนฐานคิดที่พัฒนาขึ้นจากเทคโนโลยีดั้งเดิม ไม่ซับซ้อนเกินความสามารถของชาวบ้าน มีการนำวัสดุท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์โดยไม่สร้างมลภาวะแก่สภาพแวดล้อม

จากการศึกษาบ้านพื้นถิ่นไทลื้อในมิติของ ผังชุมชน สภาพแวดล้อมของเรือน และเรือน ทำให้พบลักษณะเด่น 6 ประการที่สะท้อนภูมิปัญญาซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นฐานคิดหรือเป็น “แก่นแท้” สำหรับการพัฒนาสร้างสรรค์บ้านพื้นถิ่นไทลื้อในปัจจุบันและอนาคต คือ 1. เป็นบ้านที่ถูกสร้างสรรค์ให้รองรับวิถีชีวิตของผู้อยู่ 2. เป็นบ้านที่ถูกสร้างสรรค์บนพื้นฐานของความเคารพและความเข้าใจสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ 3. เป็นบ้านที่มีลักษณะ “เปิด” เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ในชุมชน 4. เป็นบ้านที่รองรับประโยชน์ใช้สอยเอนกประสงค์ 5. เป็นบ้านที่เอื้อต่อการปรับเปลี่ยน ต่อเติม ซ่อมแซม และ 6. เป็นบ้านที่ส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ใช้สอยต่อเนื่อง

Comparison of Local Wisdom in Development of Tai-Lue Vernacular House between Selected Area in Chiang Khum, Payao, Thailand and the Selected Area in Xishuangbanna District, Yunnan; the People's Republic of China

Kawin Wongwigkarn, Karuna Raksawin, Sathapana Kittikul, Teerayut Inthajak, Nadadhorn Dhamabutra

Keywords: Vernacular House / Tai-Lue / Dai-Lue /Development / Chiang Khum / Xishuangbanna

Community lay-outs, physical characteristics of Tai-Lue vernacular houses and their surroundings are subjects of study in the comparison of local wisdom in the development of Tai-Lue vernacular houses between Tai-Lue community in Chiang Khum, Payao, Thailand and Xishuangbanna district in the people's republic of China. Findings of distinguished reflection of both groups' local wisdom in the development could help form planning guidelines.

Chiang Khum district in Payao, Thailand, was selected as the site study since the area strongly holds their Tai-Lue custom and culture. Tai-Lue vernacular houses can still be found and are varies in type while the information has not been collected in this field before. Meng La, Mengman, Mengrui and Mengpeng, 4 Tai-Lue towns in Xishuangbanna, were chosen as those were among the places from which the lineage of Tai-Lue in Chiang Khum were herded or migrated.

Community lay-outs: Tai-Lue indigenous settlement in Chiang Khum started as linear type aligned to water ways. Then as population increased and public utility structure was changed, local roads were taken place of water ways as the settlement spine. While old villages in Xishuangbanna are situated in valley low plain with a stream or more passes through and surrounded by agriculture land, new ones within 10-15 years would be settled in low plain with grid system layouts. But both have the same important elements of the villages, which are; village gate, main spirit shrine, public water well, and Buddhist temple. Density in an old village in Xishuangbanna is obvious and creates problems in lack of open space and ventilation since the boundary of the village may not be altered. Although there has not been that rigid community boundary in Chiang Khum, but Chiang Khum has been threaten more by modern way of materialism.

Surroundings of the house: Usually vernacular Tai-Lue houses are located in the center of the land, which area for growing eatable plants and future expansion is taken into account. An open-ground,

water-well, rice barn, stock-pen, toilet and in some case, a spirit shrine (when owners have different esteemed one from the community spirit), are fenced in the compound. Water-well is found at the front yard usually opposite the kitchen and sun deck. Stool, commonly found in each household in Chiang Khum but rarely in Xishuangbanna, if not be part of the deck will be in the south or west of the land. Using public stool in Xishuangbanna is common but people tend to have their own more recently.

The house: Tai-Lue vernacular house is a stilted hard wood or bamboo structure. Its leaning-out wooden partition has very few openings. The ridge of hip-gable roof lies from north to south. In Xishuangbanna, roofs are wider in span and more complex in form. Rocks were used as column-base there while setting wooden columns into the ground was the method used in Chiang Khum. A house composed of stilted ground level space, a ladder, a terrace connecting to sun-deck, a bedroom, a kitchen, a crops-store and a multipurpose room (found only in Xishuangbanna).

Indigenous pattern of a Tai-Lue house evolved in all 3 subjects study has been changed tremendously and rapidly in Chiang Khum. Evolution can not be denied. The appropriate development should be cultivated from the roots of their own technology, can be applied with know-how and the resources they have without ruining the environment. As referred to the study, Tai-Lue characteristics in their dwellings, their community layouts and its surroundings that reflects their local wisdom and should be furthered in future development of either their houses or villages structure are; A house that could fulfill Tai-Lue custom and culture, a settlement that respects and harmonizes with its environment, an "open" habilitation that promotes interaction among inhabitants, a dwelling that serves overlay functions, a house that has multipurpose usable area, a building that eases maintenance and relocation, and a structure which has its materials suits to their uses.